fot. Anna Harazmus

Dagmara Stanosz

Absolwentka etnologii i podyplomowych studiów z historii sztuki na Uniwersytecie Śląskim, podyplomowych studiów literacko-artystycznych oraz studiów edytorskich na Uniwersytecie Jagiellońskim. Obecnie realizuje doktorat wdrożeniowy w Szkole Doktorskiej Uniwersytetu Śląskiego pod tytułem *Mapowanie percepcji. Projektowanie narracji inkluzywnych w muzeach*. Pracuje w Muzeum Śląskim. Prowadzi badania w zakresie antropologii sensorycznej i kognitywnej, w szczególności relacje między językiem i percepcją.

2 Deaf design? Wyzwania projektowania inkluzywnego na przykładzie wystawy Głusza w Muzeum Śląskim

deaf space (głucha przestrzeń)

projektowanie inkluzywne

język migowy

narracja inkluzywna

audyzm

„Społeczna kontrola *postrzegalności* – kto jest widziany, słyszany, czyje cierpienie jest rozpoznane – odgrywa zasadniczą rolę w ustalaniu pozycji władzy w społeczeństwie. Kontrola tego typu jest sprawowana oficjalnie i nieoficjalnie, a decyduje nie tylko o tym, kto jest postrzegany, ale także jak jest postrzegany”[1].

Artykuł jest próbą uporządkowania doświadczeń związanych z realizacją projektu edukacyjno-badawczo-wystawienniczego *Głusza*[2], w którego ramach, wspólnie z osobami g/Głuchymi, zostały przygotowane wystawa, publikacja hybrydowa inspirowana językiem migowym[3], instalacje o charakterze inkluzywnym oraz program edukacyjny. Działania te mogą być traktowane jako materiał pilotażowy dla projektantów pod kątem wprowadzania rozwiązań uwzględniających obecność języków migowych w przestrzeniach wystawienniczych. Języki migowe są językami naturalnymi, a ich obecność w narracjach muzealnych zmienia sytuację ich natywnych użytkowników, dla których dominujący język foniczny jest często językiem obcym. Wzrokowo-manualny sposób komunikacji warunkuje też projektowanie przestrzeni.

Wystawa *Głusza* powstała na bazie długoletnich praktyk edukacyjnych. Jest to modelowy projekt partycypacyjny oraz pierwsze tego typu kompleksowe przedsięwzięcie w europejskim muzealnictwie. Projekt ten od początku nosił też znamiona eksperymentu, odkrywania kultury i sytuacji g/Głuchych jako migrantów językowych we własnych krajach. Podstawowym jego założeniem było zbadanie i prezentacja zjawisk kulturowo-językowych w perspektywie humanistycznej z wykorzystaniem metodologii antropologii kulturowej. Wszystkie działania projektowe i produkcyjne wynikały z poszukiwania nowych form narracji i materialności tekstu uwzględniającego na równych prawach języki foniczne i przestrzenno-wizualne[4]. Bezpośrednią inspiracją

do realizacji projektu były wyniki raportu Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów (NIMOZ, obecnie Narodowy Instytut Muzeów) z 2014 roku, według którego jedynie 2% muzeów w Polsce było dostępne dla osób g/Głuchych[5]. Współpraca ze środowiskiem samorzeczników rozpoczęła się w 2016 roku, a od 2019 miała już charakter programowej realizacji działań badawczych pod kątem przygotowywanej wystawy. Przeprowadzenie badań i realizacja projektu były możliwe dzięki samorzecznikom środowiska, przede wszystkim Michałowi Justyckiemu – Głuchemu artyście, edukatorowi, historykowi sztuki, współpracującemu z Głuchymi twórcami w Polsce, Europie, Stanach Zjednoczonych. Duży wkład miały również osoby wywodzące się z Grupy Artystów Głuchych (GAG)[6], projektanci zaangażowani w temat inkluzywności – absolwenci Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach[7]. W latach 2019–2022 zostały przeprowadzone badania jakościowe z użytkownikami języków migowych z Europy, Stanów Zjednoczonych, Indii, Afganistanu[8]. Część zgromadzonych materiałów została uwzględniona w scenariuszu wystawy.

Wytyczne projektowe, obok potrzeb niesłyszących posługujących się językami migowymi, uwzględniały również specyfikę komunikacji i wymagań dotyczących percepcji i nawigacji w przestrzeni wystawienniczej w przypadku osób niewidomych oraz w spektrum autyzmu. Uwaga zespołu kuratorskiego skierowana została przede wszystkim w stronę języka jako narzędzia komunikacji, ale i potencjalnej dyskryminacji.

Medyczny i kulturowy model głuchoty w kontekście sensorium społecznego

W artykule odwołuję się do pojęcia sensorium w ujęciu Constance Classen. Jest to model zmysłowy, zgodnie z którym członkowie danej społeczności nadają sens światu lub przekładają zmysłowe percepcje i koncepcje na określony światopogląd. Model ten dostarcza podstawowego paradygmatu percepcyjnego, za którym należy podążać lub któremu trzeba się przeciwstawiać[9].

Głusi, rozumiani tutaj jako bardzo zróżnicowana pod względem sensorycznym i językowym grupa społeczna, postrzegani są równolegle w kategoriach medycznych (osoby z niepełnosprawnością słuchu pisane od małego „g") i kulturowej (mniejszość językowo-kulturowa pisana od dużego „G"). Z punktu widzenia medycznego problemem jest głuchota, która powoduje barierę komunikacyjną w języku fonicznym[10]. Z punktu widzenia kulturowego – bariera komunikacyjna jest wynikiem systemowego procesu wykluczenia językowego we wszystkich obszarach życia, co przekłada się na problemy społeczne, psychologiczne i komunikacyjne[11]. Te dwa modele nieustannie się ze sobą ścierają, budując dyskurs dotyczący audyzmu, biowładzy, asymilacji w społeczeństwie słyszącym, a także procesu emancypacji językowej g/Głuchych i związanych z nim postaw aktywizmu

i artywizmu. Dla zrozumienia genezy tych zagadnień warto przypomnieć kilka faktów z historii tej społeczności[12].

1. 1880 – Międzynarodowy Kongres Edukacji Głuchych w Mediolanie, na którym wprowadzono rezolucję dotyczącą metody oralnej jako preferowanej w nauczaniu dzieci niesłyszących i odejścia od używania języków migowych w edukacji.

2. 1984 – konferencja na temat alternatywnych metod kształcenia głuchych w Paryżu, na której podważono zasadność kształcenia metodą oralną, postulując przywrócenie języków migowych.

3. 1992 – przeprowadzenie w Klinice Otolaryngologii Akademii Medycznej w Warszawie pierwszej w Polsce operacji wszczepienia implantu ślimakowego.

4. 2002 – rozpoczęcie Programu Przesiewowych Badań Słuchu u Noworodków w Polsce.

5. 2010 – XXI Międzynarodowy Kongres Edukacji Głuchych w Vancouver, na którym oficjalnie odrzucono rezolucję z 1880 roku dotyczącą metody oralnej w edukacji na rzecz stopniowego wprowadzania systemów językowo-migowych.

6. 2011 – wprowadzenie Ustawy o języku migowym i innych środkach komunikowania się.

7. 2019 – wprowadzenie Ustawy o dostępności, zobowiązującej instytucje publiczne do zapewnienia tłumaczeń, napisów i innych form dostępu osób głuchych do informacji.

8. 2021 – uwzględnienie polskiego języka migowego (PJM) jako języka używanego w domu (deklaracja 9267 osób) w Narodowym Spisie Powszechnym.

Według Głównego Urzędu Statystycznego liczba użytkowników PJM jest większa niż osób w grupach uznanych za mniejszości językowe w Polsce. Wyniki te nie dają jednak obrazu jakościowego posługiwania się deklarowanym językiem, a co za tym idzie, specyfiki poznawczej i percepcyjnej osób niesłyszących, która z uwagi na złożoność czynników kształtujących rozwój (możliwości biologiczne, rehabilitacja logopedyczna, implanty, edukacja, warunki socjalne, psychologia itd.) jest niejednorodna.

Głusi tworzą dziś wspólnotę doświadczenia i grupę językową, która zabiega o uprawomocnienie naturalnego dla siebie systemu komunikacji (w narodowych językach migowych), a dla osób utożsamiających się

z językiem fonicznym – o respektowanie prawa do korzystania z napisów i technologii wzmacniającej sygnały dźwiękowe).

Sensorium g/Głuchych w świetle analiz antropologicznych

Antropolodzy badający doświadczenia sensoryczne kultur z Centrum Badań Sensorycznych Uniwersytetu Concordia w Montrealu zwracali już dawno uwagę na społeczną rangę zmysłów w tworzeniu struktur społecznych – ich rolę w budowaniu hierarchii, identyfikacji klasowej, wartościowaniu i segregacji[13]. Model ten ma szczególne znaczenie w analizie krzyżowania się aspektów lingwistycznych, audiologicznych, socjologicznych i politycznych sensorium g/Głuchych, a także analizie zagadnienia audyzmu. W sensorium g/Głuchych wzrok i dotyk odgrywają kluczową rolę w orientacji przestrzennej. Zagadnieniom tym poświęcono wiele uwagi w literaturze amerykańskiej i badaniach prowadzonych na Uniwersytecie Gallaudeta w Waszyngtonie oraz publikacjach autorów identyfikujących się z ideą deafhood – „głuchej tożsamości", wynikającej ze specyfiki percepcji osób niesłyszących od urodzenia, komunikacji w językach migowych, a także praktyk kulturowych kształtujących kulturę Głuchych[14].

Głusi, jako część społeczeństwa, funkcjonują jednak w sensorium kształtowanym przez słyszących. W pismocentrycznej historii, gdzie słowo w formie pisanej i mówionej wyznaczało standardy kulturowe, a sposób funkcjonowania i poziom znajomości języka określały klasowo i były wyznacznikiem pozycji społecznej, niesłyszący, niemówiący lub niewyraźnie mówiący, bezjęzyczni nie wpisywali się w lingwistyczną kategoryzację „langue" i „parole"[15]. Funkcjonujący oficjalnie i zakorzeniony w obyczajowości zakaz migania w miejscach publicznych niósł za sobą piętnowanie kojarzone z prostą komunikacją gesturalną. Postawa ta była wynikiem braku badań i późnego uznania języków migowych za pełnoprawne języki naturalne w modalności przestrzenno-wizualnej.

Ze względu na przestrzenno-wizualną modalność języków migowych w sensorycznym doświadczaniu g/Głuchych dominuje wysoka wrażliwość na komunikaty wizualne i szczegóły otoczenia, koncentracja na wybranych ścieżkach przekazu informacji i interpretacja na podstawie niepełnych danych (czytanie z ruchu warg zakładające margines błędu w zrozumieniu komunikatu, odczytywanie znaczeń z sytuacji, bez objaśnień, częściowe rozumienie napisów i tłumaczy ze względu na zróżnicowany zasób słów, zmiany znaczeń w procesie adaptacji i uproszczeń językowych itd.). Sensoria g/Głuchych, niezależnie od różnic kultur narodowych, są do siebie podobne na tyle, by umożliwić integrację i tworzenie struktur o charakterze uniwersalnym, międzynarodowym. Przykładem mogą być między innymi: system komunikacji International Sign (IS), Visual Vernacular, poezja migowa. Każdy z tych autonomicznych kodów komunikacji został wprowadzony do projektu *Głusza*.

Narracja wystawy powstawała równolegle w pisanym języku polskim, z wersją deskryptywną dla osób niewidomych, oraz w polskim języku migowym i IS przy ścisłej współpracy z tłumaczami języków migowych[16]. Taki układ został uwzględniony również w publikacji towarzyszącej wystawie[17]. Visual Vernacular oraz poezja migowa zostały wykorzystane przy tworzeniu instalacji *Cosenses* jako element pomagający zobrazować ewolucję pojedynczego komunikatu – od etapu protokomunikacji, opartej na sygnałach, do świadomego użycia znaku i jego kontekstualizacji.

Mimo świadomego nawiązania do gatunków migowych, wystawa miała charakter typograficzny, osadzony w przestrzeni myślowej słyszących. Inspiracje językiem migowym przełożyły się na wykorzystanie alfabetu daktylograficznego, estetyzację tekstów miganych przez lektora PJM i fragmentów przestrzeni zaprojektowanych jako punkty doświadczeń językowych (*Multimigi*, prezentujące zróżnicowanie narodowych języków migowych, instalacja site specific Viktorii Tofan *Zakłócenia we krwi*, aplikacja interaktywna ilustrująca możliwy zapis graficzny migów w systemie Signwriting).

Koncepcja deaf space[18] nie była explicite analizowana na etapie pracy kuratorskiej, a uwaga skierowana została w stronę budowania narracji multimodalnej. Proponowane rozwiązania projektowe były konsultowane z osobami g/Głuchymi, a rozwiązania technologiczne i przestrzenne – wprowadzane na podstawie sugestii kuratorów i samorzeczników przy założeniu dostępności dla różnych użytkowników. Projekt miał znamiona eksperymentu językowo-wystawienniczego, który jest obecnie punktem wyjścia do rozważań nad recepcją koncepcji deaf space w projektowaniu wystaw narracyjnych.

Głucha przestrzeń, czyli inspiracje koncepcją deaf space w wystawiennictwie

Deaf Space Project, dzięki któremu rozwinęła się idea projektowania przestrzeni uwzględniających różne sposoby komunikacji wizualnej, to koncepcja silnie osadzona w amerykańskich studiach nad kulturą Głuchych (deaf studies) oraz dyrektywach antydyskryminacyjnych dotyczących dostępności dla osób z niepełnosprawnościami. W 1997 roku Ronald Mace – architekt z Uniwersytetu w Północnej Karolinie – wprowadził termin „universal design", a Kanadyjskie Stowarzyszenie Głuchych (The Canadian Association of the Deaf-Association des Sourds du Canada) uzupełniło tę definicję o zagadnienia dotyczące projektowania uwzględniającego potrzeby g/Głuchych, podkreślając, że żadna forma projektowania dostępnego nie może mieć cech uniwersalności, jeżeli nie uwzględnia potrzeb osób niesłyszących[19]. Uwagi, które można odnieść do obszaru projektów wystawienniczych, można scharakteryzować w następujący sposób.

1. Aby projekt system informacji nie wzmagał segregacji i stygmatyzacji, powinien uwzględniać na przykład uzupełnienia o systemy informacji świetlnej i wizualnej jako równoprawnej do dźwiękowej w miejscach publicznych (informacje, alarmy przeciwpożarowe, systemy komunikacji związane z bezpieczeństwem).

2. Urządzenia elektroniczne powinny uwzględniać możliwość generowania informacji tekstowych oraz wideorozmów.

3. Obsługa urządzeń powinna być intuicyjna.

4. Informacje powinny być przekazywane w sposób czytelny niezależnie od warunków otoczenia czy zdolności sensorycznych użytkownika, dostęp do nich powinien być zapewniony w języku wizualnym, za pomocą podpisu, interpretacji[20], piktogramów, tak zwanych symboli uniwersalnych lub tak zwanego podstawowego języka pisanego. Zasada dotyczy wszystkich informacji, jednak, co ważne, osoby słyszące nie mają prawa same decydować, jakie informacje osoby niesłyszące będą mogły otrzymywać w dostępnej im formie.

5. Projekt powinien minimalizować negatywny wpływ na użytkownika. Słabe oświetlenie może na przykład uniemożliwić osobom niesłyszącym komunikację. Wzory tapet, wzory zasłon i kolory farb stanowią dla osób niesłyszących szum wizualny i mogą szybko doprowadzić do zmęczenia oczu.

6. Osoby niesłyszące potrzebują budynków obejmujących otwarte przestrzenie oraz zaokrąglone i nachylone narożniki, aby mogły widzieć zbliżające się osoby, skoro nie mogą ich słyszeć. Potrzebują okien i luster w całym wnętrzu budynku do komunikacji na odległość (na przykład przywołania kogoś), a także podłoża umożliwiającego przenoszenie informacji – sygnalizowanie tupaniem (odczuwane jako wibracja podłoża).

7. Odczytywanie języków migowych, patrzenie na tłumacza, czytanie z ruchu ust wymagają koncentracji i dużego wysiłku wzrokowego, co przekłada się na konieczność odpowiedniego planowania czasu (w tym zaplanowania odpowiednich przerw)[21].

Jak podkreślał Hansel Bauman – twórca pojęcia deaf space – idea kształtowania przestrzeni odpowiadającej potrzebom g/Głuchych była obecna od dawna i ma potwierdzenie w historii społeczności[22]. *Deaf Space Project* został zainicjowany w 2005 roku przy współpracy z Uniwersytetem Galluadeta w Waszyngtonie, a efektem było stworzenie przewodnika projektowego zawierającego wskazania, które powinny być uwzględniane w przestrzeniach dla osób niesłyszących. Przykładem wdrożenia tej koncepcji jest przestrzeń campusu Uniwersytetu Galluadeta. Przez pięć lat pracy

nad przewodnikiem powstał katalog ponad 150 elementów architektonicznych w obrębie pięciu zagadnień związanych z doświadczeniem osoby g/Głuchej w przestrzeni architektonicznej oraz jej wpływem na samopoczucie użytkowników. Koncepcja obejmuje takie obszary jak: zasięg sensoryczny, przestrzeń i odległości, mobilność i odległości, światło i kolor, akustyka[23].

Wnioski z „głuchego" eksperymentu

Na etapie przygotowań merytorycznych wystawy *Głusza* zespół kuratorski skupiony był przede wszystkim na zebraniu faktografii, analizie materiału badawczego zgromadzonego podczas nagrań terenowych oraz kwerend. Materiał narracyjny obejmował ponad 40 nagrań wideo o charakterze jakościowym, wchodzących w skład *Repozytorium historii migowej*, analizę archiwalnych nagrań dokumentalnych udostępnionych przez Polski Związek Głuchych oraz osoby prywatne (taśmy VHS, taśmy 8 mm), nagrania zrealizowane i przesłane przez osoby g/Głuche jako ich wypowiedzi, wywiady przeprowadzone w ramach badań nad znakami języka migowego dotyczącymi sztuki, prowadzone przez Michała Justyckiego przy współpracy z g/Głuchymi ankiety ewaluacyjne. Istotnym elementem procesu badawczego była obserwacja uczestnicząca wynikająca z codziennych działań edukacyjnych oraz stałej współpracy ze środowiskiem, realizacji projektów artystycznych z udziałem osób o zróżnicowanych kompetencjach językowych.

Projekt wystawy był konsultowany z osobami g/Głuchymi, jednak z uwagi na nowatorskość całego przedsięwzięcia pierwszoplanowym zagadnieniem była adaptacja narracji na języki migowe, a nie koncepcja przestrzeni. Narracja została podzielona na fragmenty dopasowane do podstawowych napisów na wystawie, który był specjalnie zaaranżowany typograficznie, żeby dawać poczucie „wejścia w tekst". Dla zachowania spójności estetycznej lektor języków migowych był prezentowany jako postać konturowa z pogrubionymi dłońmi, co miało też zwiększyć czytelność komunikatów. Monitory zostały rozmieszczone w przestrzeni wystawy tak, by umożliwić prezentację fragmentów narracji w blokach tematycznych. Przy monitorach zamieszczono dodatkowo bezdotykowe manipulatory umożliwiające poruszanie się po narracji w PJM i IS oraz pomiędzy fragmentami wypowiedzi migowych. Z przeprowadzonych wywiadów wynika, że to rozwiązanie było efektowne wizualnie, czytelne dla osób g/Głuchych sprawnie posługujących się językami migowymi, jednak mało komfortowe ze względu na długi czas trwania, wysiłek wzrokowy związany z koncentracją na konturowej postaci umieszczonej na kontrastowym niebieskim tle. Po zakończeniu wystawy grupie wybranej do badań pilotażowych zadano pytania dotyczące doświadczeń przestrzennych[24]. Uzyskane odpowiedzi potwierdziły wnioski dotyczące możliwych korekt i sugerowanych rozwiązań do uwzględnienia w projektach, jak następuje.

1. Tekst może być podzielony na sekwencje, przy których zostaną umieszczone kody QR z wersją w języku migowym. Rozwiązanie to zostało już zastosowane w aplikacji Sign Lang, zrealizowanej w ramach projektu Sign Language International Potential, Erasmus + w Muzeum Śląskim[25].

2. Przestrzeń wystawy powinna uwzględniać potrzeby większego dystansu komunikacyjnego pomiędzy użytkownikami języków migowych, przestronnych pomieszczeń, szerszych korytarzy.

3. W przestrzeni powinny znaleźć się stacjonarne i mobilne siedziska, gdyż czas oprowadzania w języku migowym jest dłuższy niż w języku fonicznym (dla wystawy *Głusza* średni czas w języku fonicznym wynosił 1,5 godziny, w języku migowym 3 godziny).

4. Estetyzacja języka migowego powinna być traktowana jako drugorzędna względem roli nośnika treści, która wymaga czytelności. Formy graficzne takie jak motion design, animacje, awatary mogą zaburzać czytelność znaków. Powinny być konsultowane z użytkownikami języków migowych i zawierać dodatkowo napisy.

5. Języki migowe mogą być inspiracją dla edytorstwa. Przykładem jest projekt publikacji towarzyszącej wystawie. Autorka jej koncepcji graficznej Magdalena Płońska uwzględniła w założeniach projektowych fizyczność tekstu, wizualne podkreślenia treści, doznania zmysłowe czytelnika, wizualną przystępność tekstu w języku polskim dla osób niesłyszących. Odwołując się do tych priorytetów, zastosowała czytelną typografię, poręczny format, tekst wizualny, zapis daktylograficzny, emotikony, technikę animacji ombro cinema[26].

6. Identyfikacja wizualna powinna uwzględniać znaki języka migowego będące reprezentacją kulturową wspólnoty g/Głuchych.

Wystawa *Głusza* spotkała się z pozytywną recepcją w środowisku g/Głuchych przede wszystkim ze względu na nowatorski sposób przedstawienia problematyki głuchoty w modelu językowo-kulturowym, podkreślenie aspektów tożsamościowych. Pozytywny odbiór wystawy świadczy o silnej potrzebie reprezentacji językowo-kulturowej g/Głuchych w dyskursie publicznym i obszarze dziedzictwa kulturowego. Projekty o charakterze inkluzywnym powinny uwzględniać założenia koncepcji deaf space, jak i reprezentacje językowe i kulturowe podkreślające wspólnotę języka i doświadczenia, a przez to społeczną widzialność g/Głuchych jako grupy o odrębnym sensorium. Wystawa była prezentowana w Muzeum Śląskim od 24 czerwca 2022 roku do 4 czerwca 2023 roku. Od stycznia 2024 roku będzie udostępniana w formie mobilnej jako aplikacja umożliwiająca aranżację w nowych przestrzeniach. Idea ta ma na celu popularyzację wiedzy

o kulturze Głuchych oraz współpracę słyszących i g/Głuchych w Polsce i za granicą.

Przypisy

1. D. Howes, C. Classen, *Ways of Sensing: Understanding the Senses in Society*, Routledge, London – New York 2014, s. 65–66.

2. Wystawa zrealizowana w Muzeum Śląskim (24.6.2022–4.6.2023). Zespół kuratorsko-projektowy wystawy: Dagmara Stanosz – kuratorka główna projektu i wystawy; Michał Justycki – kurator wystawy w zakresie kultury Głuchych; Agnieszka Kołodziejczak – Głucha kuratorka zewnętrzna wystawy; dr Michał Burdziński – kurator wystawy w zakresie sztuki; Tomasz Świderski – konsultant do spraw historii Głuchych; Marek Lasecki – konsultant do spraw sztuki dawnej Głuchych; dr Anna Kuder i Joanna Wójcicka – konsultacja w zakresie języka migowego (Pracownia Lingwistyki Migowej Uniwersytetu Warszawskiego); Irena Piecha, Damian Rzeźniczak – tłumacze języków migowych, dr Paweł Żelichowski/Maja Duda – koordynacja wystawiennicza; MUSK Kolektyw – realizacja projektu wystawienniczego; KOPTON – wykonawca projektu; Anna Harazmus, Magdalena Cież – koordynatorzy organizacyjni; Beata Grochowska – współpraca przy programie edukacyjnym.

3. *Głusza*, red. D. Stanosz, Muzeum Śląskie, Katowice 2022 [artykuły w polskim języku migowym oraz International Sign], muzeumslaskie.pl/glusza/ [data dostępu: 14.12.2023].

4. Narracja wystawy została opracowana równolegle w fonicznym języku polskim (narracja tekstowa na wystawie, skrypt tekstu łatwego do czytania, tekst deskryptywny oraz nagranie audiodeskrypcji, dostępne pod kodem QR), w fonicznym języku ukraińskim (skrypt tekstu), fonicznym języku angielskim (narracja podstawowa na wystawie w formie tekstu) oraz polskim języku migowym (narracja wideo na wystawie), International Sign (narracja wideo na wystawie), migowych językach narodowych (narracja na żywo, adaptacja osób Głuchych będących natywnymi użytkownikami narodowych języków migowych, bez zapisu).

5. A. Knast, *Charakterystyka działalności wystawienniczej muzeów w Polsce, w tym frekwencji, narzędzi promocyjnych i marketingowych*, w: *Muzea w Polsce. Raporty na podstawie danych z projektu* „Statystyka muzeów" (2013–2015), Biblioteka NIMOZ, s. 38, statystykamuzeow.pl/storage/do%20pobrania/Publikacje/statystylka_muzeow_2013-2015.pdf [data dostępu: 20.10.2023].

6. Agnieszka Kołodziejczak, Marek Lasecki, Tomasz Świderski, Daniel Kotowski, Tomasz Grabowski, Kinga Hołda-Justycka.

7. Klaudia Wysiadecka – autorka animacji *Blue52*, publikacji dla dzieci *Maluj migiem*; Magdalena Płońska – autorka projektu graficznego publikacji *Głusza*, Łukasz Zięba – projektant, współautor instalacji *Cosenses*, zaangażowany w proces powstawania koncepcji wystawy; Kacper Mutke – autor instalacji i animacji multimedialnych.

8. Nagrania stanowią część *Repozytorium historii migowej*, powstającego w ramach programu badawczego *Językowy obraz świata* w Muzeum Śląskim, koordynacja: Dagmara Stanosz, Michał Justycki. Do tej pory zrealizowano ponad 40 wywiadów zarejestrowanych w formie wideo i zapisów sesji Zoom. Wywiady prowadzone są w różnych układach języków z udziałem tłumaczy języków migowych.

9. C. Classen, *Foundations for an Anthropology of the Senses*, „International Social Science Journal" 1997, no. 153, s. 401–412.

10. P. Tomaszewski, *Gesty i ich istotność w ewolucji języka*, w: *Język jako przedmiot badań psychologicznych. Psychologia ogólna i neurolingwistyka*, red. nauk. I. Kurcz, H. Okuniewska, Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej Academica, Warszawa 2011, s. 60–65.

11. *Sytuacja osób głuchych w Polsce. Raport zespołu ds. g/Głuchych przy Rzeczniku Praw Obywatelskich*, Warszawa 2014, google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiA5ore-o6DAxUgcvEDHXWyCxcQFnoECBIQAQ&url=https%3A%2F%2Fbip.brpo.gov.pl%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2FRaport_Sytuacja_osob_poz%25203_srodki_2%2520XII.pdf&usg=AOvVaw133c-Fxyv37FUkBXyecGDb&opi=89978449 [data dostępu: 14.12.2023].

12. M. Dunaj, *Głuchy-świat. Głuchota w perspektywie antropologii zaangażowanej*, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2015, s. 13–36.

13. D. Howes, *Sensual Relations: Engaging the Senses in Culture and Social Theory*, University of Michigan, 2006; zob. także: centerforsensorystudies.org [data dostępu: 20.10.2023].

14. T.K. Holcomb, *Introduction to Deaf Culture*, Oxford University Press, New York 2023, s. 15.

15. Koncepcja wprowadzona do lingwistyki przez Ferdinanda de Saussure'a. Więcej na ten temat – zob.: F. de Saussure, *Kurs językoznawstwa ogólnego*, przekł. K. Kasprzyk, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

16. Praca nad narracją podstawową miała charakter eksperymentalny, ukierunkowany na wskazanie trudnych translatorycznie treści o charakterze naukowym.

17. *Głusza*, red. merytoryczna D. Stanosz, tł. na pol. j. migowy (PJM), International Sing (IS) D. Rzeźniczak, tł. napisów na j. ang. E. Hoare, Muzeum Śląskie, Katowice 2022.

18. Deaf space – w wolnym tłumaczeniu „głucha przestrzeń" – to termin odnoszący się do koncepcji projektowej zrealizowanej w przestrzeni campusu Uniwersytetu Gallaudeta w Waszyngtonie.

19. cad-asc.ca [data dostępu: 20.10.2023].

20. Pojęcia, które nie mają odpowiedników w postaci znaków języka migowego, tłumacz musi wyjaśnić w sposób dostosowany do możliwości intelektualnych odbiorców.

21. Uwagi uzupełniające koncepcję projektowania uniwersalnego uwzględniające potrzeby osób g/Głuchych – zob. cad-asc.ca/issues-positions/universal-design/ [data dostępu: 30.8.2023].

22. Zob. archplan.buffalo.edu/news-events/special-events/deafness-architecture-symposium/particpiants.host.html/content/shared/ap [data dostępu: 20.10.2023].

23. Opis koncepcji deaf space zrealizowanej w przestrzeni Uniwersytetu Gallaudeta: gallaudet.edu/campus-design-facilities/campus-design-and-planning/deafspace/ [data dostępu: 20.10.2023].

24. Zestaw pytań skierowanych do grupy osób Głuchych w ramach badań fokusowych:
1. Czy wystawa *Głusza* była przestrzenią przyjazną osobom posługującym się językami przestrzenno-wizualnymi?
2. Czy oświetlenie wystawiennicze umożliwiło komunikację w języku migowym?
3. Czy narracja w polskim języku migowym udostępniona na ekranach była zrozumiała?
4. Czy korzystałeś(aś) z pisanych wersji tekstu w języku polskim lub angielskim?
5. Czy treści prezentowane na wystawie były uporządkowane w sposób logiczny?
6. Czy układ przestrzeni (ścian) miał wpływ na odbiór dźwięków lub samopoczucie w przestrzeni wystawy? Jeśli tak, napisz jaki.
7. Czy materiały wykorzystane do budowy przestrzeni wystawienniczych (ścianki działowe, podłogi, gabloty) mają znaczenie dla komfortu zwiedzania? Jakie? Czy odbijają dźwięki, wibracje, światło? Mogą ułatwiać lub utrudniać komunikację?
8. Czy układ przestrzeni, trasa zwiedzania na wystawie *Głusza* sprzyjały komunikacji w językach migowych?
9. Czy identyfikacja wizualna Muzeum Śląskiego ułatwia orientację w przestrzeni i łatwe odnalezienie miejsc (budynków), w których odbywają się wydarzenia? Z jakich form wspomagania odbioru dźwięku korzystasz? a. aparat słuchowy; b. implant ślimakowy; c. pętla indukcyjna; d. żadnych.
10. Jak oceniasz wystawę *Głusza* pod względem merytorycznym?
11. Jak oceniasz projekt przestrzeni wystawy *Głusza* pod kątem dostępności?

25. Sign Language International Potential Erasmus+, 2020-1-NL01-KA227-ADU083047 Polska, Niderlandy, Finlandia, czas realizacji: 2020–2023, źródło finansowania: Muzeum BroekerVeiling/Narodowa Agencja w Niderlandach Erasmus+. Koordynacja w Polsce: Dagmara Stanosz, Muzeum Śląskie.

26. Inspiracja kulturą i sztuką Głuchych ujawniła się w założeniach projektowych w zakresie typografii, tekstu wizualnego, wprowadzonego jako element kompozycji na poziomie graficznym i semantycznym, autorskiego projektu fontu daktylograficznego, projektu okładki z wykorzystaniem technik oddających znaczenie ruchu w języku migowym. Do publikacji dołączona jest specjalna folia, która pozwala animować obraz dłoni, znajdujący się na przedniej i tylnej stronie okładki. Aby uzyskać efekt animacji, wystarczy przyłożyć folię do okładki i przesuwać ją w różnych kierunkach.

Bibliografia

1. G. Black, *The Engaging Museums for Visitors Involevement*, New York 2010.

2. M. Brocki, *Język ciała w ujęciu antropologicznym*, Astrum, Wrocław 2001.

3. C. Classen, *Foundations for an Anthropology of the Senses*, „International Social Science Journal" 1997, no. 153, s. 401–412.

4. M. Dunaj, *Głuchy-świat. Głuchota w perspektywie antropologii zaangażowanej*, Uniwersytet Łódzki, Łódź 2015.

5. D. Howes, C. Classen, *Ways of Sensing: Understanding the Senses in Society, Routledge*, London – New York 2014.

6. D. Howes, C. Classen, *Varieties of Sensory Experience*, University of Toronto Press, Toronto 1991.

7. D. Howes, *Sensual Relations: Engaging the Senses in Culture and Social Theory*, University of Michigan, 2006.

8. M. Herzfeld, *Antropologia. Praktykowanie teorii w kulturze i społeczeństwie*, przekł. M.M. Piechaczek, Wydawnictwo UJ, Kraków 2004.

9. T.K. Holcomb, *Introduction to Deaf Culture*, Oxford University Press, New York 2023.

10. A. Knast, *Charakterystyka działalności wystawienniczej muzeów w Polsce, w tym frekwencji, narzędzi promocyjnych i marketingowych*, w: *Muzea w Polsce. Raporty na podstawie danych z projektu „Statystyka muzeów" (2013–2015)*, Biblioteka NIMOZ, statystykamuzeow.pl/storage/do%20pobrania/Publikacje/statystylka_muzeow_2013-2015.pdf [data dostępu: 20.10.2023].

11. P. Ladd, *Understanding Deaf Culture. In Search od Deafhood*, Bristol 2003.

12. L. Harlan, *Maska dobroczynności. Deprecjacja społeczności głuchych*, tł. T. Gałkowski, J. Kobosko, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1996.

13. F. de Saussure, *Kurs językoznawstwa ogólnego*, przekł. K. Kasprzyk, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

14. N. Simon, *Participatory Museum*, Museum 2.0, Santa Cruz 2010.

15. *Głusza*, red. merytoryczna D. Stanosz, tł. na pol. j. migowy (PJM), International Sing (IS) D. Rzeźniczak, tł. napisów na j. ang. E. Hoare, Muzeum Śląskie, Katowice 2022.

16. *Sytuacja osób głuchych w Polsce. Raport zespołu ds. g/Głuchych przy Rzeczniku Praw Obywatelskich*, Warszawa 2014, google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiA5ore-o6DAxUgcvEDHXWyCxcQFnoECBIQAQ&url=https%3A%2F%2Fbip.brpo.gov.pl%2Fsites%2Fdefault%2Ffiles%2FRaport_Sytuacja_osob_poz%25203_srodki_2%2520XII.pdf&usg=AOvVaw133c-Fxyv37FUkBXyecGDb&opi=89978449 [data dostępu: 14.12.2023].

17. B. Szczepankowski, *Niesłyszący, głusi, głuchoniemi. Wyrównywanie szans*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1999.

Abstrakt

Artykuł przedstawia zagadnienia związane z projektowaniem uwzględniającym potrzeby osób g/Głuchych przez pryzmat koncepcji deaf space w kontekście sensorium ujętego antropologicznie. Punktem odniesienia jest wystawa *Głusza* – pierwszy w muzealnictwie projekt podejmujący temat wyrażania się kultury Głuchych w językach migowych oraz ich uwarunkowania przestrzenne wynikające z modalności wzrokowo-gestowej. Języki migowe są językami naturalnymi, a ich obecność w narracjach muzealnych ma na celu zmianę sytuacji ich natywnych użytkowników, dla których język foniczny jest językiem obcym. Celem artykułu jest krytyczna analiza pionierskiego pod względem narracyjnym, multimodalnego projektu wystawienniczego *Głusza* oraz wskazanie wytycznych dla projektantów zainteresowanych zagadnieniem przestrzeni dostępnej osobom g/Głuchym i dyskursem dotyczącym audyzmu.

Artykuł dostępny online:

https://formy.xyz/artykul/deaf-design-wyzwania-projektowania-inkluzywnego-na-przykladzie-wystawy-glusza-w-muzeum-slaskim/

dostęp: 18.11.2025

2 Deaf design? Challenges of Inclusive Design on the Example of Głusza Exhibition at Museum of Silesia

Abstract EN

The article presents notions connected with design accounting for the needs of e/Deaf persons through the prism of the deaf space concept in the context of anthropologically understood sensorium. Its reference point is the *Głusza* exhibition – the first museum project addressing the subject of introducing the Deaf culture in sign languages and its spatial conditions, resulting from the sight-gesture modality. Sign languages are natural languages, and their presence in museum narratives is intended to improve the situation of their native users, for whom the phonic language is completely alien. The article attempts a critical analysis of the narrative-pioneer multimedia exhibition project *Głusza* and presents guidelines for designers interested in the subject of space accessible to d/Deaf persons and the discourse regarding audism.

Keywords: deaf space, inclusive design, sign language, inclusive narrative, audism